

Brifing N°4

Alıkonulmanın İzlenmesi ile ilgili Yaptırım Risklerinin Azaltılması

1977 yılındaki kuruluşundan bu yana, İşkenceyi Önleme Derneği (APT) alıkonulma sırasında işkence ve diğer türlü kötü muamelenin önlenmesi için etkili ve bağımsız bir yolu olarak düzenli ve bağımsız biçimde izlenmesini savunmaktadır. Yeni hazırlanan Alıkonulmanın İzlenmesi hakkında Brifing Serisi, APT'nin öncü araştırma analizini ve diğer ortaklarının en iyi uygulamalarını dünya çapında ulusal ve uluslararası düzeydeki uygulamacılara sunmaktadır. Bu yayın, APT tarafından yayınlanmış olan *Alıkonulma Yerlerinin İzlenmesi: Pratik Bir Rehber*'de bahsedilen konuları tamamlamakta ve bunların daha ayrıntılı biçimde ele alınmasını amaçlamaktadır.

Serinin içeriği hakkında geribildirim, yorum ya da önerilerde bulunabilir ve bunları apt@apt.ch adresine gönderebilirsiniz.

Ocak 2012

Giriş

İşkence ve diğer türlü kötü muamele riski, alıkonuların alıkoyan yetkililere kıyasla güçsüz durumda buldukları ve kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerlere özgüdür. Bu nedenle bağımsız izleme organlarının rolü, özgürlüklerinden yoksun bırakılanların işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmamasını sağlamak için yaşamsal önem taşır. Ne var ki, izleme etkinliklerinin iki yönü olabilir; alıkonulan kişiler bazen bağımsız izlemeci ile sadece temasa geçmeleri nedeniyle bile yaptırım ya da misilleme yoluyla cezalandırılmaktadır. Bu nedenle hem uluslararası bir organ olan İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı muamele ve cezalandırmanın Önlenmesi Alt-Komite'si'nin (SPT) hem de Ulusal Önleyici Mekanizmaları (UÖM) kuran BM İşkenceyi Önleme Sözleşmesi Seçmeli Protokolü (OPCAT), SPT ya da UÖM ile temasa geçen bireylere karşı uygulanacak yaptırımlara karşı kesin korumalar getirmektedir:

“Hiçbir yetkili ya da resmi görevli, Alt Komiteye ya da temsilcilerine, doğru ya da yanlış, bilgi ilettiği için bir kişi ya da kuruluşa herhangi bir yaptırım emri veremez, uygulayamaz, bunlara izin veremez ya da hoş göremez ve böyle bir kişi ya da kuruluş hakkında herhangi bir biçimde haksız hüküm verilemez.”¹

Buna ek olarak, 21 Aralık 2010 tarihinde uluslararası topluluk oybirliği ile kabul edilen bir Genel Kurul kararı ile izleme organları ile temasa geçen kişilere karşı herhangi bir yaptırım uygulanmasına kesin biçimde karşı olduğunu onaylamıştır.²

Bu çalışma bu nedenle gözetim kuvvetleri yetkisi altında alıkonulan bireylere uygulanan yaptırımları ve bu yaptırımların günlük hayatları açısından sonuçlarını tanımlamayı ve analiz etmeyi amaçlamaktadır. Yaptırımlar genellikle özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilere uygulansa da, aile üyeleri, alıkonulma yerinde çalışan kişiler ve izlemeciler benzeri diğer kategorilerdeki kişilere de uygulanabilmektedir: bu gibi durumlar da bu belgede kapsanacaktır.

Bu çalışma aynı zamanda bu yaptırımların uygulandıkları bireyler üzerindeki etkisinden nasıl kaçınılacağı ya da bunun nasıl azaltılacağı hakkında bazı tavsiyelerde bulunmayı amaçlamaktadır. Özellikle OPCAT kapsamında kurulan UÖMlere ve alıkonulma yerlerine önleyici ziyaretler yapan tüm mekanizmalar tarafından kullanılması için hazırlanmıştır.³

¹ Madde 15, OPCAT. Madde 21'de UÖMlere ilişkin olarak aynı ifade yer almaktadır.

² “Genel Kurul [...], işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı muamele ya da cezalandırmanın önlenmesi ve bunlarla mücadelede önemli bir unsur olarak, Devletlerin, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı muamele ya da cezalandırmanın önlenmesi ve bunlarla mücadele alanında çalışma yapan herhangi bir ulusal ya da uluslararası izleme ya da önleme organı ile temasa geçen kişilere ve örgütlere karşı hiçbir yetkili ya da resmi görevlinin herhangi bir yaptırım emri vermemesini, uygulayamamasını, bunlara izin vermemesini ya da hoş görmemesini ve böyle bir kişi ya da kuruluş hakkında herhangi bir biçimde haksız hüküm vermemesini sağlamak konusunda teşvik etmektedir.” A/RES/65/205, §9.

³ Yaptırım ya da misillemeler ile ilgili kaygılar başta İşkence ve Diğer Kötü Muamele üzerine çalışan Özel Raportör olmak üzere insan hakları alanında çalışan çok sayıda BM temsilcisi ve mekanizması tarafından paylaşılmaktadır. BM Özel Usuller birimince yürütülen tespit ziyaretlerinin iş tanımında açık bir biçimde Özel Raportör ile temasa geçmiş olması nedeniyle hiçbir bireyin tehdit ya da yaptırım ile karşılaşmaması gerektiği ifade edilmektedir. (Bkz. BM Belgeleri, E/CN.4/1998/45, 20 Kasım 1997, Ek V(c)).

“Yaptırımlar” ile kastedilen nedir?

“Misillemeler” terimi genellikle bağımsız izlemecilere bilgi veren alıkonulan kişilere karşı muhafız ya da alıkoyan yetkililer tarafından uygulanan cezalandırmaları tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Ne var ki, “misilleme” teriminin bir ölçü ya da kısas fiili olarak tanımlanması doğru ya da tam olmayacaktır, çünkü işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalan kişilerin yaşadıkları etkiler bir ölçü ya da cezalandırmayı gerektirdiği iddia edilen bir “suçun” işlenmesinden kaynaklanmamaktadır. Bu nedenle, APT daha jenerik ancak daha yeterli bir terim olan “yaptırım”ı kullanmayı tercih etmektedir, bu terim aynı zamanda OPCAT Madde 15 ve 21’de kullanılmakta (Bkz. önceki kısım) ve yalnızca bağımsız izlemeci ile temastan kaynaklanan her türlü cezalandırmayı tanımlamaktadır.

Geniş bir özet olarak, yaptırımlar ilki en fazla risk ve en acil koruma ihtiyacı bulunan dört kategoride yer alan bireyler için kullanılabilir:

1. Özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişiler
2. Özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin akrabaları
3. Alıkonulma yerleri ve diğer kamu kurumlarının çalışanları
4. İzleme ekiplerinin üyeleri

Her durumda, alıkonulma yerlerine ziyarette bulunan ve mahkûmlarla özel görüşme yapan tüm izleme mekanizmaları her durumda onlarla konuşmayı kabul eden kişilerin yalnızca dışarıdan birisi ile özel görüşme yapmış olması nedeninden dolayı potansiyel olarak yaptırımlara maruz kalabileceklerinin bilincinde olmalıdırlar.

Potansiyel mağdurlar kimdir ve uygulanan yaptırımlar nelerdir?

1. Özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişiler

Alıkonulan kişiler yaptırımlara en fazla maruz kalanlardır ve bu nedenle en fazla koruma ihtiyacı içinde bulunan gruptur. İzlemecilerin önleyici ziyaretleri doğru biçimde gerçekleştirmeleri için bu kişilerle yakın temas içinde olmaları gerekir, olası yaptırımların farkında olma ve bu kişilerin yaptırımla karşılaşmalarının engellenmesi için ellerinden gelen tüm çabayı sarf etme sorumlulukları bulunmaktadır.

A) Uygulanan yaptırım türleri⁴

- **Ölüm:** nadiren cezalandırma mağdurun ölümüne neden olabilecek derecede sert ve sürekli olabilir; ölüm personelin uyguladığı şiddet sonucundan doğrudan ya da cezalandırmaya bir son vermek için mağdur tarafından gerçekleştirilebilir.
- **Fiziksel cezalandırmalar** en doğrudan uygulanan ve en kolay gözlemlenen cezalandırmalardır. Dayak, tokat, tekme, elektroşok, fiziksel ve kimyasal kısıtlamalar vb. kendini savunma ya da karşılık verme olanağı açıkça bulunmayan kişiler üzerinde kullanılan fiziksel kuvvetin çeşitli yöntemlerinden bazılarıdır.
- **Mahkûmlar arasında şiddet** yetkililer ya da personel tarafından başlatılabilir

⁴ Aşağıda sıralanan maddeler listenin tamamını oluşturmamaktadır. Bu durum çalışmada yer alan tüm listeler için geçerlidir.

ve güçlü bir yaptırım olarak işler. Alıkonulanlar arasında kuvvetli bir hiyerarşinin bulunduğu ülkelerde, yetkililer bu eşitsiz ilişkileri hedef aldıkları kişileri yaptırıma uğratmak için kullanabilir. Farklı organize suç gruplarına üye kimselerin şiddet ve hatta adam öldürmeyi engellemek için ayrı alanlar ya da bloklarda tutulduğu bazı bağlamlarda yaygın yaptırımlardan biri belli bir çetenin üyesini farklı bir çetenin denetimindeki bir alana transfer etmek (ya da transfer tehdidinde bulunmak) olabilir; bu durum kavga ve hatta bazen infaza neden olabilir. Alıkonulma yerinin başka bir kısmına transfer (ya da yalnızca bu konuda tehdit) aynı zamanda eski polis memurları, tecavüzcüler, çocuk tacizcileri vb. için de sorun olabilir.

- **Sözlü ya da psikolojik tehditler:** Gözdağı verme alıkonulan kişinin psikolojik durumu üzerinde hasara neden olabilecek yaygın tehditlerden biridir.
- **Tecrit:** Suç işlemedikleri iddiası ya da fiziksel bütünlüklerinin korunması bahanesi ile alıkonulan kişiler arkadaşlarından uzaklaştırılabilir ve tecride maruz bırakılabilirler.
- **Alıkonulan kişinin haklarının kısıtlanması:** Yaygın yaptırımlar arasında gıda verme (miktar ve sıklığının azaltılması), etkinliklere erişim (eğitim, çalışma, spor), tıbbi bakıma erişim, havalandırmaya erişim, kişinin ailesinin getirdiği gıda ya da diğer nesnelere erişim vb. konularda alıkonulan kişinin temel haklarının sınırlandırılması (ya da sınırlandırılma tehdidi) yer almaktadır.
- **Ziyaretlerin ya da dış dünya ile bağlantının yasaklanması:** Tecride ek olarak, alıkonulan kişiler ziyaretçi kabul etmelerinin yasaklanması ya da ziyaretlerin sıklığının azaltılması yollarıyla yaptırıma uğrayabilirler. İhlal raporlarının ardından gerçekleşen tecritlerde mahkûmların mektuplarının incelenmesi ve ihzar emri gibi, yasal uyarı ve bildirimlerin imha edilmesi de söz konusu olabilir.
- **Transferler:** Kötü muamele ya da işkence olaylarını bildiren kişilere yaptırım uygulanmasının yollarından biri de daha katı bir yönetime sahip ve onların aile, arkadaş ve avukatlarından daha uzak bir alıkonulma yerine transferidir. Transferler özellikle büyük ülkelerde alıkonulanlar açısından yaygın bir tehdittir. Özgürlüklerinden yoksun bırakılan anneler için, özellikle çocukları kendileriyle alıkonulma yerinde yaşamıyorsa, transfer edilme korkusu çok güçlü bir yaptırımdır.
- **Aşağılama:** Bu alıkonulan üzerinde uygulanan en yaygın yaptırımlardan biridir ve günlük ufak çaplı aşağılamalardan alıkonulanların onurunu kırıcı ve kötü muameleye varan uygulamalara kadar değişiklik gösterebilir.

B) Sonuçlar

⇒ **Korku:** Ziyaret ekibi alıkonulma yerinden ayrıldıktan sonra, özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişiler potansiyel olarak kendilerine işkence ya da kötü muamele uygulayacak kişilerle yalnız kalır. Bu durumda korku, ihbarları sessizleştirmek ve alıkonulma yerlerinin duvarları arkasındaki istismar ve insan hakları ihlallerinin ortaya çıkmasını önlemek için en etkili mekanizma olarak harekete geçer.

⇒ **Güvensizlik:** Güvensizlik korkuyla birlikte gelişmektedir. Alıkonulan kişi haklarını koruyacağını iddia eden izlemecilerle konuşur ve ardından cezalandırılır ya da başka bir alıkonulma yerine transfer edilirse, izlemecilere güven duyması için hangi neden ileri sürülebilir? Bu durumda kişi ihanete uğradığını düşünürken, izlemecilerin gelecekteki izleme çalışmaları darbe almış olur.

⇒ **Sessizlik:** Korku ve güvensizliğin sonucu sessizliktir. Açıkçası, sessizlik özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin insan haklarını ihlal eden uygulamaların devamlılığını kolaylaştırır.

2. Özgürlüklerinden yoksun bırakılanların akrabaları

Kapalı tutulmanın en zararlı etkilerinden biri duygusal bağların yıkılması ya da zayıflamasıdır çünkü akrabalar ve yakın arkadaşlar ile sık temas özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişiler için zorunlu bir ihtiyaçtır.

A) Uygulanan yaptırımların türleri

- **Ziyaretlerin yasaklanması:** Akrabalar tesisin güvenlik kuralları ve düzenlemelerini ihlal ettikleri suçlaması ile yaptırıma uğrayabilirler. Bir alıkonulma yerine girmek için uzun süre beklemeyi protesto eden ya da akrabalarının içeride tutuldukları koşulları bildiren akrabalar bunun sonucunda ziyaret ettikleri kişinin yaptırım ile karşılaşabileceğini bilmektedir. Genellikle akrabaların sessizleştirilmesi ile sonuçlanan bu tehdidin dışında, sahte mazeretlerle ziyaretten men edilerek bunun sonuçlarını kendilerinin de çekmesi söz konusudur. Bu yasaklamalar genellikle aile üyelerine karşı bir yaptırım olarak uygulanır ve uzun süre boyunca ya da süresiz olarak devam ettirilebilir.
- **Akrabalarının transfer edilmesi:** Yaptırım olarak transfer emrinin verilmesi akrabalar ve özellikle de çoğu ülkede özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişileri desteklemenin fiziksel, ekonomik ve duygusal yükünü çeken kadınlar için de ciddi sorunlara neden olabilir. Ayrılmanın verdiği acının yanı sıra, yakın akrabaların transferi özellikle de büyük ülkelerde ağır ekonomik harcamalar gerektirir ve aynı zamanda akrabaların fiziksel ve duygusal sağlığını zayıflatır. Ek olarak, her ziyaret için bir kaç gün gerekeceğinden, yeni yere gitmek için kat edilecek mesafe ve ziyaret süresi dikkate alındığında, iş yükümlülükleri bulunanlar ve izin alamayanlar alıkonulan akrabaları ile doğrudan teması kaybetmek durumunda kalırlar.
- **Aşağılama:** Özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin aile üyeleri gereksiz yere uzun saatler boyu sırada bekletilerek, aşağılayıcı aramalara tabi tutularak ya da nihayetinde akrabalarının alıkonulma biçimlerini sorgulamaktan vazgeçirecek diğer küçük çaplı davranışlara maruz kalarak da yaptırıma uğrayabilirler.

B) Sonuçlar

⇒ **Belirsizlik ve umutsuzluk:** Aile üyeleri alıkonulan akrabaları korumak için ne yapacaklarını bilemezler. Olanları bildirmeleri halinde, görüşme hakkını kaybetme ya da daha kötüsü akrabalarının zorla transferine neden olmaktan korkarlar. Büyük ülkelerde transferin gerçekleşmesi, akrabaların ikamet yerinden yüzlerce hatta binlerce kilometre uzaktaki bir cezaevine gönderilme ile sonuçlanabilir. Hepsinden önemlisi, aile üyeleri alıkonulan akrabalarının yeni kötü muameleler ile karşılaşabileceğinden korkar. Bu belirsizlik, ıstırap ve kırgınlığa neden olur ve nihayetinde özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişiler ile akrabaları arasındaki bağlara zarar verir.

3. Kurumun ya da diğer kamu kurumlarının çalışanları

Gerek alıkonulma yerlerinde gerekse devletin yürütme, yasama ve yargı kolları için kullanılan kamu binalarında, özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin haklarını ihlal eden uygulamaları suçlayan ve bu türden olayları etkin olarak bildiren devlet görevlileri içinde buldukları hiyerarşi ya da çalışma arkadaşları tarafından yaptırımla karşılaşma riski altında bulunabilirler. Aslında, işkence ve kötü muamele olaylarını gerçekleştiren, bunlara hoşgörü gösteren, bunlara sessiz kalan ya da soruşturulmalarına izin vermeyen yetkililer, ekip ruhu (*esprit de corps*) eksikliği ile suçlamada bulunarak kendilerini bildiren astlarını cezalandırma eğilimi gösterir.

A) Uygulanan yaptırım türleri

- **Fiziksel bütünlüğe karşı tehdit:** Özellikle güvenlik güçlerinde (polis, cezaevi personeli) ve demokratik teminatların bulunmadığı ülkelerde çalışanlar psikolojik tehdit ve hatta fiziksel bütünlüklerine karşı saldırı riski altındadır.
- **İşten çıkarılma:** İşten çıkarılma tehdidi personel açısından başlı başına etkili ve resmi olmayan bir disiplin tedbiri olarak işlemektedir.
- **İtibar kaybı:** Kamu görevlileri ya da yaptıkları konumlarından alınmaları ya da itibarlarının sarsılması için sahte bir gerekçe ile karalanabilir.
- **Taciz:** Fiziksel yaptırım boşa çıkarma ya da karalama noktasına varmaksızın, işkence ya da kötü muameleyi bildiren devlet görevlisinin zihinsel olarak tükenmesine neden yaptırımlar vardır. Bu yaptırımların gayri resmi olması mağdurların kendilerini korumalarını güçleştirmektedir. Bunlar arasında yer alanlar: görev değişikliği; çalışma malzeme ve araçlarının elinden alınması; görev ve sorumluluklarının azaltılması; zorunlu transferler; amirle konuşmasının engellenmesi; karar verme süreçlerinden uzaklaştırılması; yetersiz, gereksiz ya da önemsiz görevlerin verilmesi; saygı gösterilmemesi, alay etme ve aşağılama. Ek olarak, çalışanların görece düşük maaşlarının yükseltilmesi için bazı imtiyazlardan yararlandırıldıkları bağlamlarda, sık karşılaşılan yaptırımlardan biri bu imtiyazlardan mahrum bırakılmalarıdır.

B) Sonuçlar

⇒ **Suç ortaklığı:** Alıkonulma yerlerinde çalışan kişiler, iyi niyetli olsalar da, konumlarını kaybetme, istekleri dışında transfer edilme ve yukarıda belirtilen tacizlerden birine maruz bırakılma tehdidi ile insan haklarının ihlal edildiği uygulamalarının suç ortağı haline gelebilirler. Güçlü bir ekip ruhu ve sessizliğe dayalı bir sadakat bulunan kurumlarda, tecrit güçlü bir caydırıcı olarak işler.

⇒ **Kurumların zayıflaması:** Doğrudan alıkonulma yerlerinde çalışmayan devlet görevlileri söz konusu olduğunda, karşılaştıkları yaptırımlar **cesaretlerinin kırılması** ve görevlerini bırakmaları ile sonuçlanır ve bu nedenle hükümetin insan haklarını koruma kapasitesi zayıflar.

4. İzleme ekiplerinin üyeleri

OPCAT kapsamında kurulan izleme organları normalde kendilerine karşı uygulanabilecek olası yaptırımları engelleyebilecek şu yetkilerle donatılmıştır: alıkonulara yapılan muamele ile ilgili tüm bilgiye erişim, tüm alıkonulma yerlerine erişim, özgürlüklerinden yoksun bırakılanlar ile özel görüşme yapma fırsatı, ziyaret

ettikleri yerleri ve görüşmek istedikleri kişileri seçme özgürlüğü⁵. Ancak, bağlayıcı sözleşmeler bazen göz ardı edilmekte ve uluslararası teminatlara rağmen yaptırımlar uygulanmaktadır. Buna ek olarak, diğer organlarda aynı yasal yetkiler bulunmamaktadır ve bu nedenle yaptırımlara daha açıktırlar (örnek olarak yetkililer tarafından uygulanan bir yaptırım olarak STKların erişim süresini müzakere etmek zorunda kalmaları verilebilir).

A) Uygulanan yaptırım türleri

- **Giriş yasağı:** İzlemecilerin sahte bir gerekçe (güvenlik konuları, personel azlığı, alıkonulanlar arasında huzursuzluk vb.) ile ya da hatta bazen resmi bir gerekçe bildirilmeksizin kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerlere gitmeleri yasaklanabilir. Benzer biçimde, kısıtlayıcı koşullar öne sürülebilir: tesise sınırlı erişim, görevlilerce eşlik edilmesi, alıkonulanlarla özel görüşme olanağının bulunmaması vb.
- **Personelin işbirliğinde bulunmaması:** Alıkonulanlara karşı yapılan insan hakları ihlallerini bildirmelerine karşılık izlemeciler tesis çalışanları tarafından ciddi biçimde engellenebilirler. Ziyaret koşulları resmi olarak sağlansa da, izlemeciler işlerini yapmalarını daha zor hatta olanaksız hale getirecek sayısız engelle karşılaşabilir.
- **Yeni kötü muamelenin sorumluluğunun üzerlerine atılması:** İstismarların bildirilmesinin ardından alıkonulanlara yapılan kötü muameleden izlemecilerin sorumlu tutulması zarar verici bir yaptırımdır. Açıkçası, bu yalnızca korkuyu değil aynı zamanda güvensizliği doğurur ve böylece izleme ekiplerinin alıkonulanların güveninin kazanma çabalarını engeller.

Bu türden yaptırımların yanı sıra, izleme ekipleri yukarıda alıkonulma yerlerinde ve kamu kurumlarında çalışanlara yapılanlara dair açıklananlarda olduğu üzere tehdit, karalama ve taciz ile karşılaşabilir.

B) Sonuçlar

⇒ **Görevlerini tamamlama konusunda zorluklar:** İzleme ziyaretlerinin amacı kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerlere şeffaflık getirilmesi ve işkence ya da kötü muamelenin engellenmesidir. Bu hedeflere ulaşmak yerine, ziyaretlerin yeni kötü muamelelere ya da yaşam koşullarının kötüleşmesine neden olması halinde, izleme ekiplerinin temel görevi engellenmiş olur, daha güç hale gelir ve bazı koşullar altında tamamen sona erer.

Yaptırımlar: genel sonuçlar

- **Önleyici izlemenin engellenmesi:** Alıkonulanlar daha sonra yaptırıma uğrayacaklarını bildiklerinden izlemeciler ile temasa geçmeye korkuyorsa ya da izleme organları tesislere erişimde güçlük çekiyorsa veya başka bir yaptırım uygulanıyorsa, önleyici çalışmanın bütünü tehlikeye girmiştir.
- **İşkence ve diğer kötü muamelenin artması:** Daha az sayıda ziyaret ve mağdur oldukları düşünülenler ile daha az diyalog kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerlerde belirsizlikleri artırır, alıkonulanların haklarının ihlaline ve istismara yol açar.

⁵ Bkz. Madde 20, OPCAT.

- **Cezasızlık:** İnsan hakları ihlallerinin tekrarlanması, mağdurların sessizleştirilmesi ile işkence ve kötü muamelenin uygulanması ve bu türden uygulamaları önlemesi ve soruşturması gerekenlerin harekete geçmemesi tekrar ve cezasızlıktan oluşan bir kısır döngü yaratır.

Yaptırımlar nasıl engellenebilir?

Aşağıdaki paragraflarda, yaptırım risklerinin önlenmesi ya da en azından azaltılmasını amaçlayan bazı tedbirler analiz edilmektedir. Ziyaret sırasındaki rehber ilke her zaman **zarar vermeme ilkesi** olmalıdır ve bu ilke şu şekilde tanımlanabilir: “Alıkonulan kişiler özellikle hassas durumdadır ve bu kişilerin güvenliği, bir birey ya da grubu tehlikeye atabilecek herhangi bir tedbir ya da önlem almaması gereken ziyaretçiler tarafından daima akılda tutulmalıdır. Özellikle de işkence ya da kötü muamele iddiaları söz konusu olduğunda gizlilik ilkesi, güvenlik ve hassasiyet unutulmamalıdır. İyi planlanmayan ya da hazırlanılmayan ziyaretler ya da metodoloji veya aşağıdaki temel ilkeleri izlemeksizin yürütülen bir ziyaret, faydadan çok zarar getirebilir”.⁶ Asıl olarak izlemecilerle ilgili önleyici tedbirlere odaklanılırken, ziyaretlerin kapsamı dışında atılması gereken bazı adımlar aşağıdaki paragraflarda ele alınmaktadır.

1. Özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin korunması için yapılacaklar⁷

➤ ZİYARET ÖNCESİNDE

- Yaptırımların önlenmesi için **kurum içi bir stratejinin geliştirilmesi**.
- Yaptırımlara karşı gizliliğin teminat altına alınması, araştırma talebi, kasti kötü muamele hakkında **bireysel olaylarının raporlanması ile ilgili kesin rehber ilkelerin** oluşturulması.
- Grup görüşmeleri sırasında toplanabilecek bilgi türleri ile yalnızca özel görüşmelerde toplanacak bilgi türlerini ortaya koyan **belirli bir politikanın geliştirilmesi**.
- Mahkûmlar ile doğrudan ya da dolaylı olarak çalışan STKlar da dâhil olmak üzere **diğer aktörlerden ilgili bilginin toplanması**.

➤ ZİYARET SIRASINDA

- **Görüşme yapılacak geniş bir grubun rasgele seçilmesi**, ya da görüşülen kişilerin görevliler tarafından tespitini önlemek amacıyla görüşme için seçilen kişilerin rasgele karıştırılması.
- Görüşmelerin **mutlak gizlilik** içinde yürütülmesi: *Konuşulanların işitilmemesi ve mümkün olduğunca (görevliler ve diğer mahkûmlar tarafından) görülmemesi*.
- Alıkonulan kişinin talebinin sorgulanamaz olduğu durumlar haricinde ya da aciliyet taşıyan durumlar dışında, **görüşmelerin hemen ardından** personele tavsiye, öneri ya da başvuruda bulunmaktan vazgeçilmesi; bu gibi durumlarda ilgili bilgiler yazılı olarak kaydedilmelidir.

⁶ APT “Alıkonulma yerlerinin izlenmesi: *Pratik bir Rehber*” s.27.

⁷ Bu kısım kısmen aşağıda belirtilen belgeden esinlenerek hazırlanmıştır: “Analytical self-assessment tool for National Preventive Mechanisms (NPM). A preliminary guide by the SPT regarding the functioning of an NPM”, CAT/OP/12/8, 18 Ekim 2011.

- Kişilerin özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları yerlerin ziyaret edilmesi sırasında, kimlikleri tespit edilebileceğinden mahkûmlar tarafından açıkça yapılan **toplu taleplerin alınmasından kaçınılması**. Söylemek istediklerinin özel görüşmelerde dinleneceğini belirtirken açık ve net olunması ve bu taahhüdün olabildiğince kısa sürede yerine getirilmesi.
- Mahkûmlar arasında **muhbirlerin olası varlığının** farkında olunması. Görüşülenlerin arasında bir muhbirin bulunduğu grup görüşmeleri izlemecilere haklarının ihlalini bildirenler açısından felaketle sonuçlanabilir. Her durumda, özellikle de olası işkence ve kötü muamele olayları ile karşılaşıldığında, özel görüşmelerin tercih edilmesi her zaman önem taşımaktadır.
- Özgürlüklerinden yoksun bırakılanların kişisel verilerinin ya da kimliklerinin tespitine yol açacak ayrıntılarının ancak **açık ve bilgilendirilmiş rızaları** varsa açıklanması.
- Özgürlüklerinden mahrum bırakılan kişiler özellikle de çocuklar, ergenler, kadınlar, yabancılar ya da zihinsel engelliler gibi daha hassas durumda olanlar genellikle **haklarını** bilmemektedir. Bunlara yeterli ve nitelikli tavsiye verilmesi etkili bir koruma yoludur.

➤ **ZİYARET SONRASINDA**

- **Takip ziyaretlerinin yapılması:** İzlemeciler tarafından özgürlüklerinden mahrum bırakılan kişilere sunulabilecek en iyi koruma; ziyaretleri olabildiğince/gerektiğince sık tekrar etmek ve kendileri ile temasa geçenlere karşı hiçbir yaptırımın uygulanmamasını doğrudan sağlayacak takip ziyaretleri gerçekleştirmektir. Endişe uyandıran belirli olaylar diğer kurumlara gerçekleştirilen transferlerden sonra da izlenmelidir. UÖMler benzeri ulusal düzeyde çalışan izleme organları da yaptırımların engellenmesine dair aynı hedeflerle uluslararası organlar ya da raportörler tarafından gerçekleştirilen ziyaretlerin takibini yapmalıdır.
- **Birden fazla izleme organının bulunmasının sağlanması:** Özgürlüklerinden mahrum bırakılan kişilerin fiziksel bütünlüklerinin korunmasında en önemli araçlardan biri farklı örgütler, kurumlar ve kişiler (UÖMler, uluslararası organlar, hâkimler ve savcılar, STKlar vb.) tarafından yapılan ziyaretlerden oluşmaktadır. Bu devamlılık ve ısrar yalnızca etkili bir koruma sağlamakla kalmaz, aynı zamanda mahkûmların güven ve istikrarını sağlar.
- **Uluslararası destek ve baskıdan yararlanılması:** Bu, BM ülke ekipleri benzeri ülkede uluslararası bir kuruluşun sürekli varlığı sayesinde sağlanabilir. İşkence hakkında çalışan BM Özel Raportörü gibi sürekli sahada bulunmayan sayısız BM İnsan Hakları mekanizması da potansiyel ya da mevcut yaptırımların ele almasında değerli bir destek sağlayabilir.
- Kişi verilen bilginin kamuoyuna açıklanmasını talep etmedikçe, **kamuoyuna açıklama yapılmasından kaçınılması**. İzlemeciler ile temasta bulunanların beyanlarının kamuoyuna açıklanması ya da kimliklerinin tespit edilebilir hale gelmesi çok hassas bir konudur ve yapılmaması kuvvetle tavsiye edilir. Halka açık rapor ya da beyanlarda verilen bilgi her zaman herhangi bir ek yaptırım riskine izin vermeyecek biçimde genel olmalıdır.
- **Dış dünya ile iletişimin kolaylaştırılması:** Telefon, mektuplaşma ve medya ile temas da özgürlüklerinden yoksun bırakılanların korunması için ek araçlardır.
- Özgürlüklerinden yoksun bırakılanlara dair idari düzeyde kararlaştırılan **her türlü yaptırımın adli onaya sunulması**. Adli denetim savunma ve temyiz hakkını içermelidir ve söz konusu tedbir bu süreç tamamlanana kadar askıya alınmalıdır.

2. Özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin akrabalarının korunması için yapılacaklar

- Akraba olarak hakları ile ilgili **uygun tavsiyelerde bulunulması**. Resmen ya da gayri resmi olarak yaptırım uygulandığında, daha çok alıkonulan açısından ortaya çıkacak olan sonuçlardan korktukları için, akrabalar bazen kendilerini savunmak üzere haklarından nasıl yararlanacaklarını bilmemekte ya da bunun için harekete geçme cesareti göstermemektedir. Aile üyelerinin de hakları vardır ve bunların bilincinde olmalıdırlar.
- İdari başvurularda ve haklarını savunmaları konusunda **akrabalara destek verilmesi**. Savunmasızlık durumları bazen yalnızca tavsiye değil aynı zamanda idari başvurular yoluyla haklarını talep etmelerini sağlayacak biçimde desteklenmelerini de gerektirebilir.
- İhtiyaçlarını karşılayacak kapsamlı bakım programlarının geliştirilmesi ile adli ve idari alanda **akrabaların rolünün dikkate alınması**. Aileden birinin alıkonulması özellikle ailenin yeterli geliri bulunmadığında ve alıkonulmanın önceden ailenin geçimini sağlayan kişi olduğu durumda çok sayıda soruna neden olmaktadır. Yaptırım sonucu uzak bir cezaevine transfer edilme otomatik olarak yolculuk masraflarını ve yolculuk süresini artıracak ve gerek işte gerekse evde zorluklara neden olacaktır. Akrabaları belirli hakları bulunan bir topluluk olarak değerlendiren kamu program ve politikalarının tasarlanması gerek bu kişilerin korunmasına gerekse alıkonulan aile üyelerinin korunmasına katkıda bulunur.

3. Alıkonulma yerleri ve kamu kurumlarında çalışanların korunması için yapılacaklar

- Özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin karşılaştığı belirli sorunlara odaklanan **hükümet yapıları içinde özel mekanizmaların oluşturulması**. Bu olanakların mevcudiyeti halinde uygunluklarının artırılması gerekmektedir, çünkü özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin sorunları düşük önceliğe sahip olarak görülmekte ve bunlara üst düzey kamu yetkilileri tarafından daha az dikkat edilmekte ve daha az bütçe ayrılmaktadır. Bu da özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin haklarının savunulmasına kendini adanmış kamu görevlilerinin eziyet görmesine neden olabilmektedir.
- Alıkonulma yerlerinde, diğer kamu alanlarına dayanarak, kurum personelinin açık ya da anonim şikâyet alma yetkisine sahip olan **harici denetim mekanizmalarının oluşturulması** ve bunların istikrarının ve gerektiğinde kişisel güvenliğinin teminat altına alınması.

4. İzleme ekiplerinin üyelerinin korunması için yapılacaklar

- Ulusal mevzuat yoluyla izleme ekiplerinin **kabiliyet ve yetkilerinin açıkça belirtilmesi**: Bunlara uygulanabilecek en ağır yaptırımlardan biri giriş yasağı olduğundan, izleme organlarının işlevlerini belirleyen hukuki normun açık biçimde bu yaptırımı yasaklaması gerekmektedir.
- **Özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin hakları ile ilgili kamuoyunun bilinçlendirilmesi**: Özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin yaşadığı sorunları alıkonulma merkezlerinin duvarları arkasında olup bitenlerin ancak çok az bir kısmını ya da bazen sansasyonel boyutları bilen toplumun geneli tarafından bilinmemektedir. Özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin hakları nihayetinde

toplumun geri kalanının hakları ile çakışmaktadır. Bazı ülkelerde, kötü muamele biçimleri suç işlemiş olmanın, zihinsel bir rahatsızlık yaşamamanın ya da asi bir ergen olmanın kaçınılmaz sonucuymuş gibi değerlendirilerek gerekçelendirilmiş görünmektedir. Özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin temel haklarının daha iyi anlaşılması ve alıkonulma yerlerinde uluslararası insan hakları standartlarına daha iyi uyulması için savunuculuk yapılması izleme organlarının etkinlikleri arasında yer almalıdır.

- **İzleme organının yetki alanı hakkında bilinçlendirme:** Çoğu izleme mekanizması, yetkililerle yürüttükleri yapıcı diyalogun bir parçası olarak (en azından UÖMler söz konusu olduğunda) göz önünde bulunmayan bir biçimde çalışmalarını yürütür. Her durumda işbirliği yaklaşımında bulunması izleme organının etkinlikleri ve yetki alanı hakkında bilinçlendirmeyi engellemez.
- **İzleme organı personelinin eğitilmesi:** Alıkonulma yerlerine önleyici ziyaretlerin yapılması karmaşık ve talepkar bir görevdir. İzlemecilerin önemli sorumlulukları bulunmaktadır ve bu kişiler yaptırım riskini azaltmayı amaçlayan temel ilkeler ve metodoloji üzerine uygun eğitim almış olmalıdır.

Sonuç

İnsan haklarının savunulması ile işkence ve diğer kötü muameleye karşı mücadele doğrudan insan onuruna saygı konusu ile bağlantılıdır. Uluslararası hukukta bağımsız izlemeciler ile temasa geçenlere yaptırım uygulanması kabul edilemez ve yasaktır.

Hiçbir yetkilinin bir izleme organı ile temasa geçmesi nedeniyle bir kişiye karşı uygulanan herhangi bir yaptırımı hoş görmemesinin sağlanması işkencenin önlenmesi ve işkence ile mücadele edilmesinde kilit bir unsurdur. Özgürlüklerinden mahrum olan kişiler yetkililer eliyle uygulanan yaptırımlara daha fazla maruz kalmakla beraber, bu kişilerin akrabalarının, alıkonulma yerlerinde çalışanların ve hatta izleme organlarının üyelerinin de bu türden cezalandırma tedbirlerine tabi tutulabileceği unutulmamalıdır.

Bu nedenle yaptırımlar toplumun bütününe etkilemektedir ve hükümetler kendi yetki alanlarındaki her türlü alıkonulma yerinde bunların hoş görülmemesini sağlamalıdır. Bu türden durumların engellenmesi için birincil sorumluluk hükümetlere ve alıkonulmadan sorumlu yetkililerdedir, ancak alıkonulma yerlerine ziyarette bulunanlar da yalnızca ziyarette bulunmanın da önemli sorumluluk getirdiğinin bilincinde olmalıdır.

İzlemeciler daima “zarar vermeme ilkesi” rehberliğinde çalışmalı ve ziyaretleri sırasında kendileri ile işbirliği yapmayı kabul edenlere uygulanacak yaptırım risklerini azaltacak olası tüm tedbirleri almalıdır.

